



SELÇUKLU KÜLTÜR
VE MEDENİYETİ UYGULAMA
VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

***SELÇUKLU MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(SEMA)***

**JOURNAL OF SELJUK CIVILIZATIONAL STUDIES
(JSCS)**

YIL: 2018 SAYI: 3

ISSN: 2651-2602

e - ISSN: 2548-0367

Konya, 2018

DergiPark
AKADEMİK

asos
social science index

SULTAN I. MES 'ÛD – NÛREDDÎN MAHMÛD b. ZENGÎ İTTİFAKI ve URFA HAÇLI KONTLUĞU'NUN YIKILIŞI

The Alliance of Sultan Mas'ûd I with Nûr al-Dîn Maḥmûd and the End of the County of Edessa

*Muharrem KESİK**

Öz

Zengîler Atabegliği'nin kurucusu İmâdeddin Zengî'nin 1144 yılında Urfa'yı Haçlıların elinden alması İslâm ve Haçlı dünyasında büyük olay oldu. Müslümanlar büyük bir sevince boğulurken Haçlılar ise derin bir infiale uğrayıp, büyük bir korku ve panik yaşadılar. Urfa'nın Müslümanlar eline geçmesi Urfa Haçlı Kontluğu için de büyük bir yıkım oldu. Buradaki Haçlılar Tell-Bâşir ve civarına yerleştiler. Hristiyan Batı Dünyası uğradıkları bu ağır yenilgi ve kaybın acısını çıkarmak üzere kısa sürede Alman ve Fransız krallarının idaresinde iki ayrı orduyu peş peşe Anadolu'ya ve Suriye'ye gönderdi (1147/1148). Anadolu'ya gelen bu muazzam orduları Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mes'ûd karşıladı ve her iki orduyu da imha etmeyi başardı. Böylece Urfa Haçlı Kontluğu'nun Hristiyanlarca yeniden diriltirme çabaları suya düşmüş oldu. Ancak bu kontluğun bakiyeleri hâlâ Urfa etrafından atılamamıştı. Tell-Bâşir, Samsat, Birecik, Ayntâb, Dülûk, Râvendân kaleleri hâlâ Haçlıların elinde bulunmaktaydı ve Müslümanlar için büyük bir tehlike oluşturuyordu. Bunların temizlenmesi için Sultan I. Mes'ûd ve Nûreddin Mahmud birlikte hareket ettiler. Bu iki Türk hükümdarının ittifak içinde hareket etmeleri diğer bazı hükümdarların da onlara katılmalarını sağladı.

Bu makalemizde daha çok 1144 yılında Urfa'nın fethi ve bu olayın arkasından gelişen İkinci Haçlı Seferi sonrasında Kuzey Suriye

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Öğretim Üyesi. muharremkesik@gmail.com.

bölgesinde Urfa Haçlı Kontluğu'nun elinde kalan son kalelerin de alınarak bu devletin izlerinin silinmesi çabaları ve Sultan I. Mes'ûd ile Nûreddin Mahmud'un uyum içinde gerçekleştirdikleri faaliyetler, dolayısıyla Türkiye Selçuklu Devleti - Zengîler ilişkileri ve bunların Haçlılara karşı yürüttükleri sistemli akınlar ve savaşlar ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmayı gerçekleştirirken başta İslâmî kaynaklar olmak üzere, Haçlı, Bizans, Ermeni ve Süryanî kaynaklarından yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Urfa Haçlı Kontluğu, Sultan I. Mes'ûd, Nûreddin Mahmûd Zengî, Haçlılar, Kuzey Suriye

Abstract

That 'Imâd al-Zangî, the founder of Zangids Atabegate, captured Edessa from the Crusaders in 1144 had great repercussions across the realms of Islam and Crusaders. While Muslims responded to the event with great joy, the Crusaders feared in panic with indignation. The conquest of Edessa by Muslims was a fatal blow to County of Edessa. The Crusaders here settled down in Tell-Bâshir and its surrounding area. Christian Western world sent two different armies, one after another, under the commands of German and French Kings to Anatolia and Syria (1147/1148) to recover their heavy loss. Mas'ûd I the Sultan of Rûm Saldjuqs met these big armies, and destroyed them. Hence the Christians' effort to revive County of Edessa failed. But the remaining Christians could not be entirely repelled from the Edessa region yet. The castles of Tell-Bâshir, Sumaysât (Samsât), Birecik, 'Ayntâb, Dulûk, Râwand were still in the hands of the Crusaders, and this posed a big danger to Muslims. To drive them out Sultan Mas'ûd I and Nûr al-Dîn Maḥmûd took action together. The fact that these two Turkish rulers made their moves in alliance with another encouraged some other rulers to join them.

In this article, the conquest of Edessa in 1144 and after that following incident of the Second Crusade in the Northern Syria the remaining fortresses of the County of Edessa were taken with efforts of erasing of traces of the state, and activities which were realised in a harmony by Sultan Mas'ûd I and Nûr al-Dîn Maḥmûd. Hence relations between Sultanate of Rûm Saldjuqs and Zangids and their systematic attacks and wars against Crusaders are addressed.

Sultan I. Mes'ûd – Nûreddîn Mahmûd B. Zengî İttifakı ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılışı

When performing this work, including Islamic sources in the first place, Crusader, Byzantine, Armenian and Assyrian sources will be benefited from.

Keywords: County of Edessa, Sultan Mas'ûd I, Nûr al-Dîn Mahmûd, Crusaders, Northern Syria.

Birinci Haçlı Seferi sırasında Hristiyan Batı Dünyası'nın istilacı orduları karşısında başta Selçuklular olmak üzere Müslüman emîr ve hükümdarlar pek başarılı bir sınav verememişlerdi. Bu yüzden Birinci Haçlı Seferi'nin sonuçları Anadolu ve Suriye topraklarında yaşayan Müslüman halk için son derece yıkıcı olmuştu.

Müslümanlar uğradıkları bu felâketin üstünden yaklaşık 50 yıl geçtikten sonra kendilerine gelip toparlanabildiler. Hiç şüphe yok ki Haçlı seferine maruz kalan İslâm coğrafyasında Müslümanların makûs talihini tersine çeviren ilk adam olma şerefine Haçlıların elinden Urfa'yı geri almayı başaran İmâdeddîn Zengî¹ nâil olmuştur.

Büyük Selçuklu Sultanı Sencer (1119-1157), bu zamanda daha çok devletin Doğu toprakları ile ilgilenmekte olup, Batı topraklarının yönetimini ve burada yaşanan sorunların giderilmesi görevini yeğenleri tarafından idare edilen Irak Selçuklu Devleti'nin sorumluluğuna bırakmıştı.

Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd (1119-1131), İmâdeddîn Zengî'yi Musul vâlisi tayin etmiş ve buraya hâkim olan Zengî, büyük ve kuvvetli bir Türk devleti kurmaya çalışmıştı. O, kısa zamanda Hıms dışında bütün Suriye'ye hâkim oldu. İmâdeddîn Zengî'nin Artuklular ve Böriler ile yaptığı mücadeleler bir yana bırakılırsa, onun Haçlılara karşı giriştiği savaşlarda elde ettiği başarılarla İslâm dünyasının kahramanı olduğu açıkça söylenebilir.

İmâdeddîn Zengî'nin Hristiyanlar nezdindeki tehlikeli yükselişi, Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un² dikkatini çekti. Doğu'daki

¹ Hakkında geniş bilgi için bk. Coşkun Alptekin, *The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)*, Erzurum 1978; Gülay Öğün Bezer, "Zengî, İmâdüddin", *DİA*, XXXIV, 258-261; N. Elisséeff, *Nur Ad-Din Un Grand Prince Musulman De Syrie Au Temps Des Croisades*, Damas 1967, I-III. Zengî'nin Urfa'yı geri alması ile XII. Yüzyılın üç büyük liderinden biri olması ve onun şehit edilmesinde bu başarısının neden olabileceğine dair bkz. Giles Constable, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*, 2008, s. 181.

² Bizans'ın Haçlı Devletleri ile olan politikası için bkz. R. J. Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, translated by J. C. Morris, Oxford 1993.

Türk hükümdarları arasındaki mücadeleleri fırsat bilen imparator, 1138 yılında³ Kuzey Suriye üzerine bir sefer düzenledi. Bu sefer sırasında Musul Atabegi İmâdeddîn Zengî oldukça zor anlar yaşadı. Çünkü Haçlılarla da anlaşan imparator kalabalık olan ordusunun sayısını ve gücünü daha da arttırarak İslâm topraklarına saldırdı. Bu harekât sırasında Bizâa, bir haftalık kuşatmadan sonra 8 Nisan 1138 (25 Receb 532)'de aman ile teslim olmasına rağmen bütün garnizon Bizanslılar tarafından öldürüldü ve halk esir edilerek Hristiyan olmaya zorlandı ve bu yüzden şehrin kadısıyla birlikte ileri gelenlerinden yaklaşık 400 kişi Hristiyan oldu.⁴ Bu durum karşısında Zengî, Irak Selçuklu hükümdarı Mes'ûd'a ve birçok Türk beyine haber göndererek yardım istemişti.⁵ Türk hükümdarları bu davete derhal koştular. Türkiye Selçuklu Sultanı Mes'ûd, ordusuyla harekete geçerek Bizans'ın Kilikya'daki topraklarına hücum etti. Diğer yandan Atabeg ile aralarında düşmanlık olmasına rağmen Artuklu Rükneddin Davud, oğlu Kara Arslan kumandasında 20.000 kişilik bir orduyu⁶ Zengî'nin yardımına gönderdi.⁷ Bu sıralarda Şeyzer kuşatmasıyla (29 Nisan-21 Mayıs 1138) meşgul olan Bizans imparatoru, Türklerin böyle bir birlik ve kuvvetle harekete geçmeleri ve dönüş yolunun bunlar tarafından kesileceği korkusuyla kuşatmayı kaldırarak

³ Ioannes Kinnamos, *Historia*, (çev. Işın Demirkent), Ankara 2001, s. 15-18; Niketas Khoniates, *Historia*, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1995, s.20

⁴ İbnü'l-Kalânişî, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, (nşr. H. F. Amedroz), Beyrut 1908, s. 265; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, (yay. ve trc. Ali Sevim), *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*, Ankara 1988, s. 52, trc. 61; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, (nşr. J. C. Tornberg), Beyrut 1979, XI, 56, (trc. A. Özaydın, *İslam Tarihi, İbnü'l Esir El-Kamil fi't-Tarih tercümesi*), İstanbul 1987, XI, 59; Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*, (nşr. Said Abdülfettah Âşûr), Kahire 1985, XXVII, 134-136. Krş. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 156.

⁵ Osman Turan (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 174.), İmâdeddin Zengî'nin şehrin Kadısı Kemaleddin Muhammed'i Türkiye Selçuklu Sultanı Mes'ud'a gönderip ondan yardım istediğini kaydeder. Ancak bu elçi Turan'ın ifade ettiği gibi Türkiye Selçuklu Sultanı Mes'ud'a değil, Irak Selçuklu Sultanı Mes'ud'a gönderilmiştir. Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 58, trc. XI, 60.

⁶ İbnü'l-Kalânişî, s. 266; Azîmî, s. 53, trc., s. 62; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (trc. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 294; İbnü'l-Adîm, *Zübtü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, (nşr. Sami ed-Dehhan), Dimaşk 1954, II, 268. Kara Arslan'ın beraberinde 50.000'den fazla Türkmen ve diğer savaçlıların bulunduğunu kaydeder .

⁷ Bu konuda geniş bilgi için bk. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara 1987, II, 125, 127, 142-143.

Sultan I. Mes'ûd – Nûreddîn Mahmûd B. Zengî İttifakı ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılışı

İstanbul'a dönmeye mecbur oldu.⁸ Ebu'l-Ferec,⁹ onun Şeyzer kuşatmasını kaldırarak acele geri dönmelerini Sultan Mes'ûd'un Çukurova bölgesine girmesine bağlar ki, bu tespitin doğruluk payı oldukça büyüktür.

İmâdeddîn Zengî, hâkimiyeti altındaki toprakları genişletmek üzere Artuklular ile de mücadele etmiştir. Özellikle Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Davud'un Türkmenler üzerindeki büyük nüfuzunu bildiği için ona karşı Mardin Artuklu Hükümdarı Timurtaş ile birlikte hareket etti. Bu ittifak karşısında mağlup olmaktan kurtulamayan Davud'un bir süre sonra ölümü (1144) üzerine yerine küçük oğlu Fahreddin Kara Arslan¹⁰ geçti. Ancak Kara Arslan'ın ağabeyi Arslandoğmuş, ona karşı taht iddiasında bulundu ve Zengî tarafından desteklendi. Atabeg ile baş edemeyeceğini anlayan Kara Arslan çareyi Türkiye Selçuklu Sultanı Mes'ûd'dan yardım istemekte buldu. Sultan Mes'ûd, onun isteğini kabul ederek emrine 20.000 kişilik bir süvari kuvveti verdi.¹¹ Bu durumda Sultan Mes'ûd ile karşı karşıya gelmek istemeyen Zengî, Kara Arslan'ı rahatsız etmekten vazgeçerek kuvvetlerini onun topraklarından geri çekti. Türkiye Selçukluları ile Zengîler arasındaki ilişkilerin bozulma aşamasına geldiği bir anda İmâdeddîn Zengî'nin geri adım atması her iki Türk hükümdarı arasında olası bir çatışmayı önlemiştir. Böylece Sultan Mes'ûd, sadece Dânişmendlilerin değil Artukluların da taht mücadelesine karışarak Anadolu'daki kudretinin bu Artuklu hükümdarı tarafından da tanınmasını sağlamıştır.¹²

Kaynaklardaki bilgiler değerlendirildiğinde genelde Sultan Mes'ûd devrinde, Türkiye Selçukluları ile Zengîler arasındaki münasebetlerin dostluk çerçevesinde sürdüğü görülür. Özellikle doğuda Haçlılara karşı yapılan mücadelede ittifak halinde hareket etmişlerdir. Belki de bu iki Türk devleti arasındaki olumsuz tek hâdise, Artuklu Hısnıkeyfâ Hükümdarı Davud'un¹³ ölümü¹⁴ (23 Temmuz 1144) ile ortaya çıkan

⁸ Kinnamos, trc., s.17; Niketas, trc., s.18-20. Niketas, imparatorun artçı kuvvetlerine Zengî ve diğer Türkler tarafından taciz edildiğini söylemektedir.

⁹ Ebu'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1987, II, 374.

¹⁰ Onun hakkında geniş bilgi için bk. J. H. Kramers, "Kara Arslan", *İA.*,VI, 211-212.

¹¹ Ebu'l-Ferec, II, 377. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 179.

¹² Remzi Ataoğlu, "Selçuklu-Artuklu Münâsebetlerine Toplu Bir Bakış", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 169.

¹³ Rükneddin Davud (1108-1144) hakkında geniş bilgi için bk. Turan, *Doğu Anadolu*, s.145, 147, 153-155, 157 vd., 161.

taht mücadelesine müdahale etmeleri sonucu bir an karşı karşıya gelmeleri olmuştur. Bunun dışında mevcut bilgiler ışığında, herhangi bir menfi hâdise görülmez. Hatta iki hânedan arasında sıhriyet yoluyla akrabalık da tesis edilmiştir.¹⁵ Ancak Sultan Mes'ûd'un vefatından sonra dâmadı Nüreddîn Mahmûd'un Türkiye Selçuklu topraklarına saldırıları nedeniyle II. Kılıç Arslan devrinde ilişkiler bozulmuş, iki taraf arasında savaş aşamasına varan gerginlikler yaşanmıştır.¹⁶

Irak Selçuklu Devleti'nin bünyesinden çıkan Selçuklu Atabeği İmâdeddîn Zengî'nin 24 Aralık 1144 tarihinde Urfa'yı yeniden fethedip Haçlıların elinden alması Müslümanları büyük bir sevince boğarken Avrupa'da şok etkisi yarattı ve Hristiyan âlemini dehşete

¹⁴ Davud'un ölümü hakkında bk. Demirkent, *Urfa*, II, 142 n. 615 .

¹⁵ İmâdeddîn Zengî'den sonra onun oğlu Nüreddîn Mahmûd (Nureddin Mahmud'un hayatı ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Nikita Elisséeff, *Nur Ad-Din un Grand Prince Musulman de Syrie au Temps des Croisades*, Damas 1967, I – III) devrinde de Türkiye Selçuklu-Zengîler hânedanı arasındaki münasebetlerde herhangi bir bozulma olmadı. 1149 yılında II. Joscelin ile Nüreddîn arasında geçen bir savaş sırasında, İbnü'l-Esîr'in (*el-Kâmil*, XI, 154, trc.137. Ancak İbnü'l-Esîr (aynı yer), yanlış olarak 1151/1152 yılını kaydeder.) Nüreddîn'i mağlup eden II. Joscelin'in, Nüreddîn'in silâhını Sultan Mes'ûd'a gönderip "İşte bu senin dâmadının silâhıdır..." şeklindeki ifadesinden bu evliliğin 1149 yılı ya da bundan önceki bir tarihte gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ancak Ebu'l-Ferec, (*Abû'l-Farac Tarihi*, II, 388. Ebu'l-Ferec (Bk. Aynı yer), Nureddin'in, karısını Tell-Bâşir'de bırakarak geri döndüğünü de kaydeder.) Sultan Mes'ûd'un 1150 yılında Tell-Bâşir'e (Tell-Bâşir hakkında bilgi için bk. E. Honigmann, "Tel-Bâşir", *İA*, XII/1, 145-147.) geldiği sırada kendisini karşılamaya çıkan Nüreddîn ile görüştüktan sonra (iki hükümdarın Tell-Bâşir'de buluştukları sırada aralarında ne gibi konuşmalar geçtiğini, hangi konularla ilgili görüştüklarini bilemiyoruz. Çünkü bu konuda kaynaklarımızda herhangi bir bilgi yoktur.) kızını onunla evlendirdiğini kaydetmiştir. Böylece iki devlet arasındaki münasebetler bu evlilikle birlikte daha da kuvvetlenmiş oluyordu. (Runciman (II, 276), iki Türk hükümdarının burada Haçlılara karşı bir ittifak yaptıklarını ve evlilik ile bunu pekiştirdiklerini, Sultan Mes'ud'un Tell-Bâşir'i kızının çeyizi olarak Nureddin'e bıraktığını ve bu antlaşma gereği Tell-Bâşir'in ertesi yıl yani 1151'de her iki hükümdarın kuvvetleri tarafından alındığını kaydeder.) Müneccimbaşı, (Ahmed b. Lütfullah, Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, (nşr. ve trc. Ali Öngül), *Câmiü'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, İzmir 2001, I-II, s. 44, trc., s. 54.) Sultan Mes'ûd'un Nüreddîn ile evlenen kızının ismini Selçuka Hâtun olarak kaydeder. Süryani Mikhail, (*Vekâyinâme*, III, xvii, 12, s. 297.) Mes'ûd'un kendisine sığınan Bizans imparatorunun yeğeni İoannes ile nikâhlandığı kızını sonradan Nüreddîn ile evlendirdiğini kaydetmiştir. Diğer kaynaklarda onun bu rivayetini destekleyecek başka bir bilgiye rastlayamadık.

¹⁶ Bk. Papaz Grigor, s. 319; Süryani Mikhail, *Vekayiname*, (trc. Hrant D. Andreasyan), *Süryani Patrik Mihail'in Vekainamesi, İkinci Kısım (1042-1195)*, 1944, III, XVIII, 3, s. 312.

Sultan I. Mes'ûd – Nûreddîn Mahmûd B. Zengî İttifakı ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılışı

düşürdü.¹⁷ Bu panik içerisinde derhal yeni bir Haçlı Seferi hazırlığına başlandı.¹⁸

İmâdeddîn Zengî'nin 15 Eylül 1146 tarihinde ölümü üzerine eski Urfa Haçlı Kontu Joscelin Urfa'yı tekrar ele geçirmek için umutlandı. Atabeg Zengî öldüğü zaman (1146), toprakları onun oğulları Nûreddîn Mahmûd ve I. Seyfeddin Gazi arasında bölündü. Mahmûd, merkezi Haleb olmak üzere Suriye'yi, Seyfeddin Gazi de Musul merkez olmak üzere el-Cezîre'nin idaresini ele aldı (1146-1149). İmâdeddîn Zengî'nin ölümünden dolayı Haçlıların duyduğu sevinç, toprakların iki kardeş arasında taksimi ile daha da artmıştı. Onlar şimdi bu iki kardeşin birbiriyle mücadeleye girişeceğini ve babalarının kazandığı toprakları ve elde ettiği kudreti yok edeceklerine inanıyorlardı. Ancak bunun tam aksi oldu. Özellikle Haçlılar karşısında iki kardeş birbirine destek oldu. Bu ise Haçlıları büyük bir hayal kırıklığına uğrattı. Özellikle Nûreddîn Mahmûd ile Türkiye Selçuklu Sultanı Mes'ûd'un birlikte hareket etmesi ve bu ittifaka Artukluların da katılması Haçlıları büsbütün zor duruma soktu.

Urfa Haçlı Kontu II. Joscelin, İmâdeddîn Zengî tarafından 1144'de fethedilen Urfa'yı onun 1146'da ölümünden sonra ele geçirmeye çalışmış ancak muvaffak olamamıştır. Haleb'de Zengî'nin yerine geçen Nûreddîn Mahmûd, durumdan haberdar olarak Urfa'daki Türk garnizonunu uyardı. Buna rağmen Ermeni halk, şehrin kapılarını Joscelin'e açtı; Zengî'nin kendilerine gösterdiği insanca muameleye böyle karşılık verdiler. Türk garnizonu iç kaleye çekildi. Nûreddîn'in beş gün sonra emrindeki kuvvetlerle Urfa önüne gelmesi üzerine Joscelin şehirden kaçtı. İhanetlerinin bedelini ödemekten korkan Ermeniler de Joscelin'in peşine takılınca Türkler, hem Haçlıları hem de Ermenileri kılıçtan geçirdiler.¹⁹ Böylece Urfa'nın Hıristiyan halkı, kaderini kendisi tayin etmiş oldu.

¹⁷ Urfa'nın kaybının yerli Hristiyanlar arasında yol açtığı üzüntü için bkz. J. B. Segal, *Edessa The Blessed City*, (trc. Ahmet Arslan), *Urfa Kutsanmış Şehir*, İstanbul 2002, s. 308-320.

¹⁸ Zengî ve diğer Müslüman yöneticilerin ikinci haçlı seferine neden olan politikası hakkında yeni bir çalışma için bkz. Taef el-Azhari, *Zengi and The Muslim Response to The Crusades*, London-New York 2016.

¹⁹ Papaz Grigor, s. 299-300; Süryani Mikhail, III, xvii, 5, s. 270-272; İbnü'l-Esîr, XI, 114, trc., XI, 106-107; Anonim Süryani *Vekâyinâmesi*, (nşr. J. B. Chabot), *Chronicon (syriacum) ad annum chr. 1203/4 pertinens, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Paris

Kont Joscelin ise beyaz bir mütareke bayrağının gölgesinde merhametini rica etmek üzere bizzat Nûreddîn'in karargâhına gitti. Bütün elde edebildiği kısa bir süre nefes alabilmek için geçici bir antlaşma imzalamak oldu.²⁰

İmâdeddîn Zengî ölmüştü ama yeri çabucak dolmuştu. Haçlılar Nûreddîn'in, babası İmâdeddîn'den daha tehlikeli bir rakip olduğunu kısa zamanda anlayacaklardı. Zengî'nin ölmesi onları sevindirmiş ve umutlandırmıştı ancak İmâdeddîn Zengî bir kapı aralamış, artık Sur'da bir gedik açılmıştı ve en azından Müslüman hükümdarların bazıları aklını başına toplamış ve Haçlı tehlikesinin farkına varmışlardı.

Bu arada 1146 yılında Bizans İmparatorluğu ile bir antlaşma imzalamak suretiyle Batı'daki işlerini yoluna koymuş ve 1147-1148 yılları arasında Anadolu'dan geçmeye çalışan İkinci Haçlı Seferi ordularını da çok ağır mağlubiyetlere uğratarak gücünü perçinlemiş olan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mes'ûd, Anadolu'nun güneyinde bulunan Haçlılar ile mücadele edebilecek uygun bir ortam yakalamıştı.²¹ Haçlı meselesini Irak Selçuklularına devreden Büyük Selçuklu Sultanı Sencer sayılmazsa bu devirde Müslümanların en güçlü lideri Sultan I. Mes'ûd idi.

Sultan Mes'ûd, Bizans ile barış halinde bulunması, Haçlıların Dimaşk önünde hezimete uğraması ve bundan bir yıl sonra Antakya Prinkepsi Raymond'un da öldürülmesinden faydalanarak Artuklular ve Zengîler ile birlikte Kuzey Suriye'deki Haçlılar üzerine sefere çıktı (1149). Sultanın beraberinde oğlu ve veliahdı Melik Kılıç Arslan da bulunuyordu. Sultan Mes'ûd emrindeki kuvvetlerle 1149 yılında Maraş'a geldi²² ve burayı 11 Eylül'de²³ çok kısa süren bir kuşatmadan

1918, (trc. A. S. Tritton), "The First and Second Crusades from Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, London 1993, April s. 294; Ebu'l-Ferec, II, 383-384.

²⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1986-87, II, 272.

²¹ Sultan I. Mes'ûd ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.

²² Papaz Grigor, s. 301; İbn Şeddâd, İzzeddîn Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el-A'laku'l-hatîre fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, (nşr. Yahyâ Zekeriyâ Abbâre), Dimaşk 1991, I/2, 170. Krş. F. Chalandon, *Alexis Comnene. Les Comnene, Jean II Comnene et Manuel I Comnene*, Paris 1910-12, II, 421; R. Röhrich, *Geschichte des Königreichs Jerusalem 1100-1291*, Innsbruck 1898, s. 263; Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1984, s. 111; R. L. Nicholson, *Joscelyn III And The Fall Of The Crusader States.1134-1199*, Leiden 1973, s. 18; Honigmann, "Maraş", *İA*, VII, 314; Süryani Mikhail (III, xvii, 10, s. 290), Elbistan Meliki Kılıç Arslan'ın Joscelin ile ittifak yaptıktan sonra babası

Sultan I. Mes'ûd – Nûreddîn Mahmûd B. Zengî İttifakı ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılışı

sonra eman ile aldı. Şehirde bulunan Haçlıların ve din adamlarının Antakya'ya gitmelerine izin verdi. Ancak bunların çoğu yolda diğer Türk akıncılarının hücumuna uğradı.²⁴ Bu arada Hısnikefâ Artuklu Hükümdarı Kara Arslan, Babula (Babhula) Kalesi'ni Haçlıların elinden aldı ve buradan sonra Gerger üzerine hücum etti.²⁵

Nûreddîn ise bu sırada Antakya bölgesinde Haçlılarla mücadele etmekte idi.²⁶ Böylece Türkler üç koldan Haçlılar üzerine hücum ederek onların birbirlerine yardım etmelerine de mani olmuşlardı. Şimdi Haçlıların elinde bulunan kaleler bir bir kurtarılmakta ve Türk hâkimiyeti altına girmekte idi. Sultan Mes'ûd, kendisine karşı çıkan II. Joscelin idaresindeki Haçlıları geri püskürterek, bunları Tell-Bâşir yakınlarına kadar kovaladı.²⁷ Sultan Mes'ûd derhal Tell-Bâşir Kalesi'ni kuşattıysa da Kont II. Joscelin'in eline geçirmiş olduğu Selçuklu esirlerini geri vermesi ve sultanın hâkimiyetini tanınması üzerine iki taraf arasında barış yapıldı. Böylece kuşatma kaldırıldı.²⁸

1144'ten sonra Tell-Bâşir ve civarında faaliyet gösteren II. Joscelin, Urfa üzerindeki emellerini sürdürmeye devam etmiştir. İşte bu nedenle kendisi için bir tehdit unsuru olan bu Haçlı kontunu ortadan kaldırmak isteyen Nûreddîn, Joscelin'in üzerine yürüdü.²⁹

Sultan Mes'ud'u buraya çağırarak birlikte Maraş'ı ele geçirdiklerini kaydederken Ebu'l-Ferec (II, 386), Maraş üzerine yapılan bu seferin Sultan Mes'ud'un oğlu Kılıç Arslan tarafından gerçekleştirildiğini kaydeder.

²³ Papaz Grigor, s. 301.

²⁴ Süryani Mikhail (aynı yer), bu Türk akıncılarını, verdiği sözü tutmayan Kılıç Arslan'ın gönderdiğini kaydeder. Krş. Ebu'l-Ferec, II, 386; Runciman, II, 273-274; Turan, *Türkiye*, s. 187.

²⁵ Süryani Mikhail, III, xvii, 10, s. 290; Ebu'l-Ferec, II, 386-387.

²⁶ İbnü'l-Kalânisî, s. 305; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, (trc. Ergin Ayan), *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (1143-1163)*, Ankara 2009, s. 63-65; Süryani Mikhail, III, xvii, 10, s. 288 vd.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 144, trc., XI, 130.

²⁷ Papaz Grigor, s. 301; Willermus, s. 65; Süryani Mikhail, III, xvii, 11, s. 293 vd.; Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra ve nuhbetü'l-'usra*, (nşr. M. Th. Houtsma), *l'Histoire des Seldjoucides*, Leiden 1889, s. 225, (trc. Kivâmeddin Burslan), *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul 1943, trc., 205.

²⁸ Willermus, s. 66; Süryani Mikhail, III, xvii, 11, s. 294. Krş. Röhrich, s. 263; Nicholson, *age.*, s. 19.

²⁹ Bu sırada Antakya Prinkepsi Raymond, Nureddin'in emîrlilerinden Şirkûh tarafından öldürüldüğü için Joscelin'e buradan yardım gelme ihtimali de kalmamıştı. Zaten her iki Haçlı hükümdarı da birbirini pek sevmiyordu. Willermus, s. 64, Prinkepsin 27 Haziran 1148'de öldürüldüğünü kaydeder.

Nûreddîn'in hareketini haber alan II. Joscelin de çok sayıda asker toplayıp onun üzerine yürüdü. İki tarafın karşılaşması sonucu meydana gelen savaşta Müslümanlar mağlup oldular. Pek çok kişi de öldü veya esir düştü (1149). Esirler arasında Nûreddîn'in silâhdarı da bulunuyordu. Joscelin, Nûreddîn'in silahını Türkiye Selçuklu Sultanı Mes'ûd'a göndererek ona: "*İşte bu senin dâmadının silâhıdır; sana yakında bundan daha büyüğünü göndereceğim*" diyerek Nûreddîn ile alay etmeye ve Sultan Mes'ûd'a da gözdağı vermeye çalıştı.³⁰ Ancak bu yaptıkları onun sonunu hazırladı. Zira durumdan haberdar olan Nûreddîn, Joscelin'in bu davranışına çok sinirlendi ve ondan derhal intikam alınması için Türkmen emîrlerinden bir gruba görev verdi. Onlara, eğer Joscelin'i mağlup eder ve onu ölü veya diri olarak kendisine getirirlerse büyük mükâfatlar vereceğini vaat etti.³¹ Çünkü Nûreddîn bizzat onun üzerine yürüyecek olursa Joscelin'in kaçarak kalelerinden birine sığınacağını tahmin ediyordu. Bu sebeple ona karşı Türkmen casuslar görevlendirdi. Joscelin, Antakya'ya gitmek ve orada bir gemiyi karşılamak maksadıyla 200 atlı ile Tell-Bâşir'den çıktı (4 Mayıs 1150).³² Fakat kendilerini gizlice takip eden Türkmenler tarafından pusuya düşürülerek esir edildi.³³ Haçlı kontu, onlara para vererek kendisini serbest bırakmaları için Türkmenlerle anlaştı. Türkmenler, para gelince onu serbest bırakmayı kabul ettiler. Joscelin de derhal paranın hazırlanması için adam gönderdi. Bu

³⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 154, trc. XI, 137; İbnü'l-Esîr, *et-Tarihu'l-bâhir fî'd-Devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevsil*, (nşr. Abdulkadir Ahmed Tuleymat), Kahire 1963, s. 101-102; Sıbt İbnü'l Cevzî, Şemseddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah, *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-A'yân*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. III. Ahmed nr. 2907, XIII, vr. 280a; İbnü'l-Adîm, II, 301 vd; Ebû Şâme, Şihâbüddin Abrurrahman b. İsmail el-Makdisî., *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahhâri'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, (nşr. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed), Kahire 1956, I / 1, 184; Ebu'l-Ferec, *Tarihu muhtasari'd-düvel*, (nşr. Antun Salihanî el-Yesû'î), Beyrut 1890, s. 360-361; Nüveyrî, XXVII, 156-157; İbnü'l-Verdî, Zeynüddin Ömer b. el-Verdî., *Teteimmetü'l-Muhtasar fî ahhâri'l-beşer (Tarihu İbni'l-Verdî)*, (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedravî), Beyrut 1970, II, 79; Aynî, vr. 446a. Krş. N. Elisséeff, *Nur Ad-Din*, II, 453.

³¹ İbnü'l-Esîr, aynı yer.

³² İbnü'l-Kalânîsî, s. 310. Krş. Elisséeff, II, 454. Bu olaylar ve II. Joscelin'in esir alınması hakkında bilgi için ayrıca bk. Nicholson, s. 17- 22.

³³ Papaz Grigor, s. 302; İbnü'l-Kalânîsî, s. 310; Willermus, s. 66; Süryani Mikhail, III, xvii, 11, s. 295; İbnü'l-Esîr, XI, 154, trc. XI, 137; a. mlf., *Atabekiyye*, s. 102; Bündarî, s. 225, trc. 205; Sıbt, XIII, vr. 280a; Ebû Şâme, I/1, 184; Ebû 'l-Ferec, II, 387; a. mlf., *Tarihu muhtasari'd-düvel*, s. 361; Nüveyrî, XXVII, 157. Joscelin'in Tell- Bâşir'den çıkış nedeni hakkında bu kaynaklar farklı rivayetler kaydederler. Bu rivayetler için bk. Runciman, II, 274 n. 5; Nicholson, aynı yer.

Sultan I. Mes'ûd – Nûreddîn Mahmûd B. Zengî İttifakı ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılışı

sırada casuslardan biri Nûreddîn'in Haleb'deki nâibi Ebû Bekir b. ed-Dâye'nin yanına gidip durumu bildirdi. Ebû Bekir bu casusla birlikte asker gönderdi. Bu askerler Joscelin ile Türkmenlerin üzerine baskın düzenleyip onu esir aldılar ve Ebû Bekir'in yanına getirdiler. Ebû Bekir de onu Nûreddîn'e teslim etti (1150). Nûreddîn, Joscelin'i esir edenlere 1.000 dinar ödül verdi.³⁴ Joscelin'in esir alınması Nûreddîn'i ve tüm İslâm dünyasını sevindirdi.³⁵ Joscelin, Haleb'te hapsedildi ve dokuz yıl sonra burada öldü (1159).³⁶

1150 yılı ilkbaharında Sultan Mes'ûd oğlu Kılıç Arslan'ı da yanına alarak tekrar Haçlı kale ve şehirleri üzerine sefere çıktı. Keysun şehrinde 22 Mayıs günü³⁷ kendi dinî inançları gereği Pentecote Yortusu münasebetiyle "*Mukaddes Ruh*"un gelmesini bekleyen Hristiyanlar, Sultan Mes'ûd'un muazzam bir ordu ile aniden şehrin önlerinde görünmesi üzerine büyük bir panik ve korku içine düştüler. Bu sırada Keysun'da bulunan Papaz Grigor,³⁸ bu olayla ilgili olarak şunları yazar: "*Herkes Mukaddes Ruh'un gelmesini beklerken Sultan Mes'ûd, muazzam bir ordunun başında olduğu halde ilerledi. Çan sesleri, kılıçların şakırtısı ve binlerce mızrağın çıkardığı gürültü Keysun şehrinde bulunan ve bunları gören bizleri büyük korku içine düşürdü*". Şehir halkı Mes'ûd ile Kılıç Arslan'ın korkusundan kendilerince mukaddes saydıkları bir adam olan Mar Iwannis'i Sultan Mes'ûd'un yanına göndererek kendilerinin ve şehirde bulunan Haçlıların güvenlik içinde Ayntâb'a gitmeleri için yeminli söz aldıktan sonra şehri derhal teslim ettiler.³⁹

Sultan Mes'ûd, Keysun'u ele geçirdikten sekiz gün sonra çok müstahkem bir mevki olan Besni (Behisni) Kalesi'ne⁴⁰ hâkim oldu

³⁴ Süryani Mikhail, aynı yer; Ebu'l-Ferec, II, 387.

³⁵ Papaz Grigor, s. 302; Süryani Mikhail, aynı yer; İbnü' l-Esîr (*el-Kâmil*, XI, 155, trc. XI, 138), bu olayla ilgili olarak, "*Joscelin'in esir alınması büyük zaferlerden biriydi, çünkü o, azılı bir şeytan olup Müslümanlara karşı çok şiddetli ve katı kalpliydi. Onun esir düşmesi bütün Hristiyanlar için büyük bir felaket oldu.*" der.

³⁶ Süryani Mikhail, aynı yer. Krş. Runciman, II, 274; Nicholson, aynı yer.

³⁷ Papaz Grigor, s. 303. Bu tarihi Chabot, Süryani Mikhail'in tercümesinde (III, xvii, 12, s.296 n. 3) 4 Haziran olarak kaydetmiştir. Ancak daha sonra verilen tarihlerle bu 4 Haziran tarihi uyum göstermemektedir.

³⁸ Papaz Grigor, aynı yer.

³⁹ Papaz Grigor, s. 303; Süryani Mikhail, III, xvii, 12, s. 296; Ebu'l-Ferec, II, 388.

⁴⁰ Adıyaman iline bağlı bir ilçe merkezi. Geniş bilgi için bk. Mehmet Taşdemir, "Besni", *DİA*, V, 540-543.

(30 Mayıs 1150).⁴¹ Sultan Mes'ûd daha sonra 3 Haziran 1150 günü Ra'ban⁴² şehrini teslim aldı⁴³ ve buradan hareketle bir önceki sene kuşatmış olduğu Tell-Bâşir Kalesi üzerine yürüdü. Papaz Grigor'un⁴⁴ verdiği bilgilerden Sultan Mes'ûd'un, Tell-Bâşir'i Haziran ayı içinde kuşattığı anlaşılmaktadır. İbnü'l-Kalânîsi⁴⁵ de kuşatma tarihi olarak Mayıs 1150 tarihini vermektedir. Bu sırada II. Joscelin, Nûreddîn'in eline esir düştüğü için kaleyi karısı Beatrice ve onun oğlu III. Joscelin savunmakta idi. Türkler her ne kadar büyük bir gayretle hücum ettilerse de garnizon ile birlikte bütün şehir halkı da direnmeyi sürdürdüler.⁴⁶ Bu sırada Kudüs Kralı Baudouin, II. Joscelin'in esir alındığına, bütün ülkesinin Türkler tarafından tahrip edildiğine ve Antakya'nın yönetiminin bir kadının eline verildiğine dair kesin haberleri alınca, bu bölgedeki problemlerle uğraşmak üzere Marşal Onfroi ve Beyrut hâkimi Guido ile birlikte Trablus'taki şövalyeler ile buluşarak süratle Antakya'ya hareket etmişti.⁴⁷ Kralın gelişini haber alan Sultan Mes'ûd, Tell-Bâşir kuşatmasını kaldırdı. Bu kralın gelişinden dolayı Selçuklular kuşatmadan bir sonuç elde edemediler.⁴⁸ Bu arada kaynakların ifadesine göre Nûreddîn Mahmûd da herhalde Sultan Mes'ûd'a yardım amacıyla veya Tell-Bâşir kalesini Mes'ûd'a kaptırmamak gayesiyle, söz konusu kalenin önüne gelmiş bulunuyordu. Her ne maksatla olursa olsun Tell-Bâşir önüne gelen Nûreddîn Mahmûd ile görüştüktan sonra Sultan Mes'ûd'un Tell-Bâşir'den ayrıldığı anlaşılmaktadır. Sultan Mes'ûd, Hristiyanların elinden alınan diğer yerlerin idaresini de oğlu Kılıç Arslan'a verdikten sonra Konya'ya döndü.⁴⁹

⁴¹ Papaz Grigor, s. 303; İbn Şeddâd, I/2, 116; Ebu'l-Ferec, II, 388. Krş. Elisséeff, II, 455.

⁴² Rab'an hakkında geniş bilgi için bk. İbn Şeddâd, I/2, 428-433.

⁴³ Papaz Grigor, s. 303; Süryani Mikhail, III, xvii, 12, s. 296; İbn Şeddâd, I/2, 432; Süryani Mikhail (III, xvii, 12, s. 297), Sultan Mes'ud'un, bu kaleden başka Barzman (Merzuban) adında bir kaleye daha hâkim olduğunu kaydeder. Krş. Ebu'l-Ferec, II, 388.

⁴⁴ İbnü'l-Kalânîsi, s. 303.

⁴⁵ İbnü'l-Kalânîsi, s. 310. Krş. Giles Constable, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*, s. 195.

⁴⁶ İbnü'l-Kalânîsi, s. 310; Papaz Grigor, s. 303. Krş. Nicholson, *age.*, s. 23.

⁴⁷ Willermus, s. 72; Süryani Mikhail, III, xvii, 12, s. 297. Krş. Runciman, II, 275; Elisséeff, II, 457.

⁴⁸ İbnü'l-Kalânîsi, s. 310; Papaz Grigor, s. 303-304; Willermus, s. 72; Süryani Mikhail, aynı yer; Ebu'l-Ferec, II, 388. Krş. Runciman, II, 276; Turan, *Türkiye*, s. 187-188; Honigmann, "Tell-Bâşir", *İA*, XII/1, 146.

⁴⁹ Papaz Grigor, s. 304. Ayrıca bu dönemle ilgili olarak bkz. K.V. Zettersteen, "Nureddîn", *İA*, IX, 358-361.

Sultan I. Mes'ûd – Nûreddîn Mahmûd B. Zengî İttifakı ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılışı

Bu arada Antakya Prinkepsi Raymond'un Nûreddin ile giriştiği savaşta öldürülmesi üzerine Antakya'da idareyi onun henüz 20 yaşına bile ulaşmamış olan karısı Constance üstlenmiş, Patrik Aimery de ona yardımcı olmuştu. Urfa'nın fethiyle sadece Tell-Bâşir ve civarındaki bazı kaleleri elinde bulunduran II. Joscelin'in de Nûreddîn'in eline esir düşmesi üzerine buranın idaresini hanımı Kontes Beatrice aldı. Ancak Mes'ûd'un ve Nûreddîn'in taarruzlarına karşı bölgeyi savunmak hemen hemen imkansız hale gelmişti. Şehir, bölgede oturan fakat kaçıp buraya sığınan Haçlı ve Ermenilerle tıklım tıklım dolmuştu.⁵⁰ Nûreddîn'in fetihleri sebebiyle Tell-Bâşir'in Antakya ile bağlantısı da tamamıyla kopmuştu. Tam bu sırada Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, kontese elinde kalan araziye satın almak üzere teklifte bulundu.⁵¹ Zaten durumun kendileri için ne kadar tehlikeli olduğunun farkında olan Beatrice, Kudüs Kralı Baudouin'e danıştıktan sonra imparatorun teklifini kabul etti. Bizans'ın Kilikya vâlisi Thomas'ın getirdiği torbalar dolusu altın karşılığında Beatrice elindeki Tell-Bâşir, Samsat, Birecik, Ayntâb, Dülûk ve Râvendân kalelerini ona teslim edip kızı Agnes ve oğlu III. Joscelin ile birlikte Kudüs'e gitti.⁵²

Bu bölgenin Bizans kontrolüne bırakılması Türkleri durduramadı. 1151 yılında Sultan Mes'ûd, dâmadı Nûreddîn Mahmûd ve Artuklu Hükümdarı Timurtaş ile birlikte bölgeye taarruz etti. Sultan Mes'ûd, Ayntâb ve Dülûk'u; Nûreddîn, Râvendân, Kûrus, Burcu'r-Rasâs ve Tell-Bâşir'i;⁵³ Timurtaş ise, Samsat ve Birecik'i ele geçirdiler.⁵⁴ Bu

⁵⁰ Willermus, s. 72. Krş. Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s.118.

⁵¹ Willermus, s. 72-73. Krş. Demirkent, "Râvendân", s. 381.

⁵² Willermus, s. 73; Süryani Mikhail, aynı yer; Ebu'l-Ferec, II, 388. Krş. Runciman, II, 276; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 118. Beatrice ayrıca elindeki Rumkaleyi (Hromgla) Ermenilere satmıştı. Bkz. Christopher MacEvitt, *The Crusades and the Christian World of the East*, 2008, s.97.

⁵³ Bu konu hakkında bilgi ve kalelerin ismi için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 155, trc., XI, 138; a. mlf., *Atabekiyye*, s. 102-103; Ebû Şâme, I/1, 185; Ebu'l-Ferec, II, 388; a. mlf., *Tarihu muhtasari'd-düvel*, s. 361; Nüveyrî, XXVII, 157; İbnü'l-Verdî, II, 79. Krş. Elisséff, II, 460-462; Râvendân hakkında geniş bilgi için bk. Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân", *TTK Belleten*, LVI/216, Ankara 1992, s. 371-389.

⁵⁴ İbnü'l-Kalânîsî, s. 311-312; Papaz Grigor, s. 304; Willermus, s. 74-76; Süryani Mikhail, III, xvii, 12, s.297; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 199, trc., XI, 17; İbn Şeddâd, I/2, 110, 437; Ebu'l-Ferec, II, 388. Krş. Röhrich, s. 265, n.5; Runciman, II, 276; Elisséff, II, 461-462; Turan, *Türkiye*, s. 187; Nicholson, s. 26-27; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 118; a. mlf.; "Râvendân", s.382; Hamilton A. R. Gibb, "The Career of Nûr-ad-dîn", *A History of The Crusades*, (Ed. K. M. Setton), Madison-London 1969, s. 517.

arada Nûreddîn'in kumandanlarından Hassan b. Gümüştengin,⁵⁵ Tell-Bâşir'de Bizans kuvvetlerini sıkıştırdı ve 12 Temmuz 1151 günü kaleyi teslim aldı. Böylece Urfa Kontluğu'nun son toprak parçası da ortadan kalkmış oldu.⁵⁶

Haçlıların hâkimiyetindeki bu bölgelerin Türklerin eline geçmesinin yanı sıra aynı yıllarda sürdürülen bu mücadeleler sırasında Antakya Prinkepsi Raymond'un ve Maraş Senyörü Renaud'un öldürülmesiyle Urfa Kontu II. Joscelin'in de esir edilerek hapse atılması Güney Anadolu'daki Haçlı hâkimiyetine büyük bir darbe indirmişti.⁵⁷

SONUÇ

Buraya kadar anlatılan olaylardan anlaşılacağı üzere Türk emîr ve hükümdarları Haçlılar karşısında ne zaman birlik ve beraberlik içinde hareket etmiş iseler o zaman mutlaka zafer elde etmişler ve gerek Anadolu gerekse Suriye topraklarının savunulmasında başarılı olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, Coşkun, *The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)*, Erzurum 1978.
- Anonim Süryani Vekâyinâmesi, (nşr. J. B. Chabot), *Chronicon (syriacum) ad annum chr. 1203/4 pertinens, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Paris 1918, (trc. A. S. Tritton), "The First and Second Crusades from Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, London 1993.
- Ahmed b. Lütfullah, Münecimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, (nşr. ve trc. Ali Öngül), *Câmiü'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, İzmir 2001, I-II.
- Ataoğlu, Remzi, "Selçuklu - Artuklu Münâsebetlerine Toplu Bir Bakış", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995.
- el-Azhari, Taef, *Zengi and The Muslim Response to The Crusades*, London-New York 2016.
- Azîmî, *Azîmî Tarihi*, (yay. ve trc. Ali Sevim), *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*, Ankara 1988.
- Bezer, Gülay Ögün, "Zengî, İmâdüddin", *DİA*, XXXIV, 258-261.

⁵⁵ Onun hakkında bilgi için bk. Işın Demirkent, "Hassân b. Gümüştekin", *DİA*, XVII, 396 vd.

⁵⁶ İbnü'l-Kalânîsî, s. 315; Süryani Mikhail, aynı yer; Ebu'l-Ferec, II, 388. Krş. Runciman, II, 276; Nicholson, s. 26.

⁵⁷ İbnü'l-Kalânîsî, s. 305; Papaz Grigor, s. 300, 302; Willermus, s. 63-67, 66-67; Süryani Mikhail, III, xvii, 10, s. 289; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 144, trc., XI, 130; Ebu'l-Ferec, II, 387; a. mlf., *Tarihu muhtasari'd-düvel*, s. 360-361. Krş. Runciman, II, 273; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 117-118.

Sultan I. Mes'ûd – Nûreddîn Mahmûd B. Zengî İttifakı ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılışı

- Bundâri, Zübdetü'n-Nusra ve nuhbetü'l-'usra, (nşr. M. Th. Houtsma), *l'Histoire des Seldjoudes*, Leiden 1889, (trc. Kivâmeddin Burslan), *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul 1943.
- Cahen, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1984.
- Chalandon, Ferdinand, *Alexis Comnene. Les Comnene, Jean II Comnene et Manuel I Comnene*, Paris 1910-1912.
- Constable, Giles, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*, 2008,
- Demirkent, Işın, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân", *TTK Belleten*, LVI/216, Ankara 1992, s. 371-389.
- _____, "Hassân b. Gümüştekin", *DİA*, XVI, 396-397.
- _____, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara 1987, II.
- _____, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997.
- Ebu'l-Ferec, *Abû'l - Farac Tarihi*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1987.
- _____, *Tarihu muhtasari'd-düvel*, (nşr. Antun Salihanî el-Yesûî), Beyrut 1890.
- Ebû Şâme, Şihâbüddin Abrurrahman b. İsmail el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, (nşr. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed), Kahire 1956, I / 1.
- Elisséeff, N., *Nur Ad-Din Un Grand Prince Musulman De Syrie Au Temps Des Croisades*, Damas 1967, I-III.
- Gibb, Hamilton, A. R., "The Career of Nûr-ad-dîn", *A History of The Crusades*, (ed. K. M. Setton), Madison-London 1969.
- Honigmann, Ernst, "Maraş", *İA*, VII, 310-315.
- _____, "Tell-Bâşir", *İA*, XII/1, 145-147.
- İbnü'l-Adîm, *Zübtedü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, (nşr. Sami ed-Dehhan), Dimaşk 1954.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, (nşr. J. C. Tornberg), Beyrut 1979, XI, (trc. Abdülkerim Özaydın, *İslam Tarihi, İbnü'l Esir El-Kamil fi't-Tarih tercümesi*), İstanbul 1987.
- _____, *et-Tarihu'l-bâhir fî'd-Devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevsil*, (nşr. Abdulkadir Ahmed Tuleymat), Kahire 1963.
- İbnü'l-Verdî, Zeynüddin Ömer b. el-Verdî., *Teteimmetü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer (Tarihu İbni'l-Verdî)*, (nşr. Ahmed Rifat el-Bedravî), Beyrut 1970, II.
- İbnü'l-Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, (nşr. H. F. Amedroz), Beyrut 1908.
- İbn Şeddâd, İzzeddîn Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el-A'laku'l-hatîre fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, (nşr. Yahyâ Zekeriyâ Abbâre), Dimaşk 1991, 1/2.
- Ioannes Kinnamos, *Historia*, (çev. Işın Demirkent), Ankara 2001.
- Kramers, J. H., "Kara Arslan", *İA*, VI, 211-212.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Me'sûd Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.
- Lilie, R. J., *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, (translated by J. C. Morris), Oxford 1993.
- MacEvitt, Christopher, *The Crusades and the Christian World of the East*, 2008.
- Nicholson, R. L., *Joscelyn III And The Fall Of The Crusader States 1134-1199*, Leiden 1973.
- Niketas Khoniates, *Historia*, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1995.
- Nüveyrî, Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb, *Nihâyetü'l-ereb fî fününi'l-edeb*, (nşr. Said Abdülfettah Âşûr), Kahire 1985.
- Röhrich, R., *Geschichte des Königreichs Jerusalem 1100-1291*, Innsbruck 1898.
- Runciman, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1986-87.

Muharrem KESİK

- Segal, J. B., *Edessa The Blessed City*, (trc. Prof. Dr. Ahmet Arslan), *Urfa Kutsanmış Şehir*, İstanbul 2002.
- Sıbt İbnü'l Cevzî, Şemseddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-A'yân*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. III. Ahmed nr. 2907, XIII/XIV.
- Süryani Mikhail, *Vekayiname*, (trc. Hrant D. Andreasyan), *Süryani Patrik Mihail'in Vekainamesi, İkinci Kısım (1042-1195)*, Ankara 1944.
- Taşdemir, Mehmet, "Besni", *DİA*, V, 540-543.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (trc. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987.
- Zettersteen, K.V., "Nureddin", *İA*, IX, 358-361.